

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

УДК 336.1.351

Бортнік С.М. к.е.н., доцент

Іщук Х.В.

Луцький національний технічний університет

ВИВЧЕННЯ ТЕНДЕНЦІЙ ЗМІНИ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В статті проведено аналіз складу та динаміки доходів населення, розглянуто динаміку їх складових, а також здійснено порівняння середньомісячної заробітної плати населення у Волинській області та м. Києві, Україні, наведено пропозиції щодо підвищення доходів населення.

Ключові слова: доходи населення, заробітна плата, рівень життя населення, диференціація, структура доходів.

Bortnik Sv.M., Ishchuk Ch.V.

STUDY OF TRENDS IN INCOME VOLYN REGION

In this article analyzes the composition and dynamics of income, considered the dynamics of their components, as well as comparison of the average monthly wage Volyn and Kiev, Ukraine, proposals for increasing incomes.

Key words: incomes, wage, standard of living, differentiation, structure of income.

Бортник С.Н., Іщук К.В.

ИЗУЧЕНИЕ ТЕНДЕНЦИЙ ИЗМЕНЕНИЯ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье осуществлен анализ состава и динамики доходов населения, рассмотрено динамику их составляющих, а также проведено сравнение среднемесячной заработной платы населения Волынской области и г. Киева, Украины, разработаны предложения по повышению доходов населения.

Ключевые слова: доходы населения, заработная плата, уровень жизни населения, дифференциация, структура доходов.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Економічний розвиток країни не можливий без постійного зростання доходів населення. В Україні наявна значна кількість негативних явищ та процесів, які здійснюють вплив на формування та регулювання доходів. Для проведення ефективної соціальної політики необхідним є детальний аналіз розподілу доходів у суспільстві. Вивчення тенденцій зміни рівня доходів населення дозволяє виявити, наскільки ефективно держава вирішує проблеми у соціально-трудовій сфері та забезпечує належний рівень життя і розвитку своїх громадян.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Значну роль у розробці теорії розподілу доходів відіграли праці таких вітчизняних вчених, як Качан Є.П., Завіновська Г.Т., Брич В.Я., Дяків О.П., Васильченко В.С., Гриньова В.М., Панчишин С., Холод Н., Оганян Г.А., Александрова О.А., Радаєва В.В., Ситнікова А.Є., Бабак О.В. та ін. В працях зазначених науковців досліджувалися поняття «доходи населення», їх структура та чинники, які на них впливають, проте не достатньо уваги приділено дослідженням доходів населення в регіональному розрізі. Величина доходів населення на регіональному рівні має вплив на розміщення продуктивних сил та рівень життя. В свою чергу регіональні та територіальні відмінності в рівнях оплати праці впливають на ситуацію на ринку праці, ефективність здійснення підприємницької діяльності, ефективність використання приватних вкладень.

Проблема розподілу доходів вивчається і зарубіжними вченими, такими, як Аткинсон А., Боргуньов Ф., Дейтон Ф., Іцхакі С., Каквані Н., Коуел Ф., Ламберт П.Дж., Мілановіч Б., Равалльон М., Шоррокс А. Але незважаючи на велику кількість наукових і практичних розробок в цій сфері, все ж необхідно здійснювати подальші більш поглиблені дослідження спрямовані на вивчення доходів населення, що дозволить нам співвідносити різні регіони країни, аналізувати рівні життя в центральних та периферійних, депресивних районах, наочніше бачити ситуацію, яка в них склалася з виплати заробітної плати, соціальних допомог тощо з метою розробки комплексу заходів, спрямованих на підвищення рівня доходів населення.

Цілі статті. Метою даної статті є виявлення територіальних диспропорцій в розподілі доходів населення та місця досліджуваного регіону серед інших регіонів та в Україні загалом, а також розробка заходів з вдосконалення системи розподілу доходів. Основними завданнями є:

- аналіз підходів до визначення поняття «доходи населення» з метою уточнення і конкретизації даного поняття;
- дослідження основних складових доходів населення та їх структури за останні 5 років;
- визначення місця Волинської області в країні за рівнем середньомісячної заробітної плати;
- виявлення негативних наслідків низького рівня доходів населення регіону;
- розробка комплексу пропозицій, які сприятимуть підвищенню рівня доходів населення Волинської області.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Визначення поняття «доходи населення» викликає певні розбіжності в поглядах як вітчизняних, так і зарубіжних вчених щодо його трактування.

Велика кількість вчених та науковців дотримуються подібних підходів до визначення поняття «доходи населення». Є.П. Качан, Завіновська Г.Т., Брич В.Я., Дяків О.П., Васильченко В.С. розглядають доходи населення, як «...суму грошових коштів і матеріальних благ, які домашні господарства одержали за певний проміжок часу у натуральному вигляді для підтримання фізичного, морального, економічного та інтелектуального стану людини» [5, с. 166]. Роль доходів визначається тим, що рівень споживання населення прямо залежить від їх рівня.

Гриньова В.М. вважає, що доходи населення — це інструмент для визначення рівня добробуту суспільства [6, ст. 145]. Очевидно це визначення не зовсім коректно відображає поняття «доходи населення», оскільки рівень добробуту суспільства залежить не лише від рівня доходів населення.

На думку С. Панчишина та Н. Холода, доходи населення – це сукупність грошових коштів і натуральних надходжень, які домогосподарства отримали за певний період [7, с. 133]. У перехідній економіці вони мають досить складну структуру. Це визначається передусім наявністю в економіці різних форм власності, що активно впливають на процес формування, розподілу і перерозподілу доходів.

Г.А. Оганян, на відміну від інших науковців, ототожнює доходи домогосподарств і доходи населення. Він розглядає дані поняття лише як грошову категорію і вважає, що дохід домогосподарства – це загальна сума грошей, яку отримала особа або родина протягом певного періоду (як правило, за рік) [8, с.67]. На нашу думку, тлумачення є не достатньо точним, оскільки дохід включає не лише суму грошових коштів, а й натуральні, матеріальні блага.

У праці Джона Річарда Хікса «Вартість і капітал» дано таке визначення: «Дохід – це максимальна кількість засобів, які можна витратити протягом деякого періоду часу за умови, що відповідно до наявних очікувань капітальна вартість (у грошовому виразі) майбутніх надходжень залишиться попередньою» [9]. Д.Р. Хікс у своєму визначенні не враховував те, що частину від своїх надходжень населення заощаджує.

За аналізованими визначеннями можна зробити висновок, що поняття «доходи населення» більшість науковців розглядають як багатогранну категорію, а також здійснюють наголос на економічному та соціальному аспектах. Підсумовуючи ці

трактування варто сказати, що доходи населення – це загальна кількість як грошових, так і матеріальних засобів, які забезпечують фізіологічне, матеріальне, економічне, моральне та інтелектуальне існування людини, отриманих або вироблених людиною за певний проміжок часу. Дане визначення є точнішим, оскільки враховано те, що доходи населення можуть виражатися не лише грошима, а й матеріальними засобами. Під матеріальними засобами варто розуміти товари власного виробництва, які роботодавці презентують своїм працівникам, путівки на відпочинок, екскурсії, навчання працівників, забезпечення житлом, харчування, проїзні квитки тощо.

За підходом А.М. Єріної складові доходу на регіональному рівні можна об'єднати в такі групи: зарплата; дохід від підприємницької діяльності, який лишається в розпорядженні того, хто одночасно є власником капіталу та працівником фірми (включаючи фермерів); дохід особи як власника капіталу, що вкладений у цінні папери, нерухомість, землю чи відповідні фонди (пенсійний, страховий і т. ін.); доходи окремих осіб за рахунок виплат з державного бюджету (студенти, пенсіонери, інваліди тощо); інші доходи [2, с. 219].

Аналіз цих складових є першим етапом вивчення тенденцій зміни доходів населення певного регіону. Розглянемо динаміку та структуру доходів населення Волинської області в розрізі її складових за останні 5 років (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка доходів населення у Волинській області у 2007-2011 роках*

Види доходів	Роки						
	2007	Структура	2008	2009	2010	2011	Структура
Доходи - всього, млн. грн.	3134	100,00	4081	4020	5112	5766	100,00
Заробітна плата	1207	38,51	1517	1445	1659	1990	34,51
Прибуток та змішаний дохід	610	19,46	798	743	801	1112	19,29
Соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти, у т.ч.	1198	38,23	1601	1676	2421	2489	43,17
соціальні допомоги	576	48,08	796	970	1338	1456	58,50
інші одержані поточні трансферти	622	51,92	805	706	1083	1033	41,50

*Примітка. Розраховано автором на основі [1].

За даними таблиці можна сказати, що доходи населення за досліджуваний період зростають в абсолютному вимірі, адже за 5 аналізованих років вони зросли на 83,98%, що в кінцевому рахунку становило 2632 млн. грн. В порівнянні з попереднім 2010 роком доходи населення збільшились на 12,79%, тобто на 654 млн. грн.

Однак, як видно з таблиці, заробітна плата зростає надзвичайно повільно, а з врахуванням рівня інфляції (табл. 2), результати виглядають абсолютно невтішно. Гриньова В.М. подає наступну формулу для розрахунку індексу зростання заробітної плати з урахуванням індексу інфляції.

$$I_{зп} = \frac{ЗП_{факт}}{ЗП_{баз} \times I_{ц}}, \quad (1)$$

де $ЗП_{факт}$ – величина заробітної плати у поточному періоді, грн.; $ЗП_{баз}$ – величина заробітної плати у базовому періоді, грн.; $I_{ц}$ – індекс зростання цін на споживчі товари і послуги.

Таблиця 2

Індекс зростання заробітної плати населення Волинської області під впливом інфляції за 2007-2011 роки*

	2007	2008	2009	2010	2011
Заробітна плата фактична, млн. грн.	1207	1517	1445	1659	1990

Заробітна плата базисна, млн. грн.	773	1207	1517	1445	1659
Індекс зростання цін на споживчі товари і послуги	111,6	115,1	121,3	110,0	108,1
I _{зп} , %	1,40	1,09	0,78	1,04	1,11

*Примітка. Розраховано автором на основі [1].

Отримані результати дають більш точну та реальну картину ситуації, що склалася в регіоні. Заробітна плата має надзвичайно низький рівень, адже її збільшення на 1% абсолютно не відчутне населенню. Наведені дані підтверджують, що в регіоні і країні загалом склалася досить нестабільна ситуація. Кризовий стан економіки, низький рівень реальної заробітної плати та значні темпи інфляції не дають змоги вжити радикальних заходів для суттєвого підвищення як рівня доходів так і рівня життя населення загалом.

В структурі доходів найбільшу питому вагу складають соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти. Протягом досліджуваного періоду спостерігається тенденція зростання частки соціальних допомог, а саме: в 2007 році вони становили 38,23%, у 2011 році – 43,17%. Зазначені зміни свідчать про те, що уряд піклується про матеріальну забезпеченість населення, оскільки відбувається покращення соціального захисту. Проте це має і негативні наслідки у вигляді дефіциту державного бюджету, зростання рівня безробіття, тінізації в сфері зайнятості тощо. Тобто в країні здійснюється не завжди ефективна дотаційна політика, оскільки в ідеалі повинна зростати зайнятість і, відповідно, повинні скорочуватися соціальні виплати.

Отже, слід констатувати, що в умовах функціонування сучасного ринкового механізму та структурних змін в економіці держави суттєвої трансформації зазнало формування доходів населення, їх використання та система розподілу. Найбільшу питому вагу у структурі грошових доходів населення повинна становити оплата праці. В Україні питома вага заробітної плати в загальних доходах становить близько 35%, в той час як в Великобританії – 65%, Німеччині – 64%, Італії – 52%, США – 53%, Франції – 58%, Японії – 69%. Наведені дані показують, що в Україні мотивуючий вплив заробітної плати на трудові орієнтації й поведінку працівників досить низький, оскільки незначна питома вага заробітної плати в сукупних доходах працюючого населення не стимулює реалізовувати повною мірою свій трудовий потенціал в сфері легальної зайнятості, тим більше підвищувати власну кваліфікацію, ефективність праці, компетентність. Інакше кажучи, інвестувати в професійний саморозвиток кошти і вільний час наразі працівникові економічно не вигідно, оскільки рівень заробітної плати від цього суттєво не збільшиться, а інтенсивність праці при виконанні більш кваліфікованої роботи вищого рівня складності зросте.

Заробітна плата повинна стати основним джерелом грошових доходів працівників і, разом з тим, головним рушієм соціально-економічного розвитку держави, оскільки вона забезпечує не лише відтворення робочої сили, але й стає вагомим чинником відтворення суспільного виробництва та виступає основним регулятором ринку праці [5, с.193]. Саме тому важливим етапом аналізу є вивчення змін тенденцій середньомісячної заробітної плати Волинської області у порівнянні з максимальним, мінімальним значенням заробітної плати працюючого населення інших регіонів та середнім в Україні за 2007-2011 роки. Дане порівняння дозволить нам виявити можливості та перспективи регіону щодо покращення свого становища.

Проаналізуємо як змінювалася середньомісячна заробітна плата у розрахунку на одного штатного працівника за 2007-2011 роки в Україні, м. Києві, Тернопільській та у Волинській областях (рис. 1).

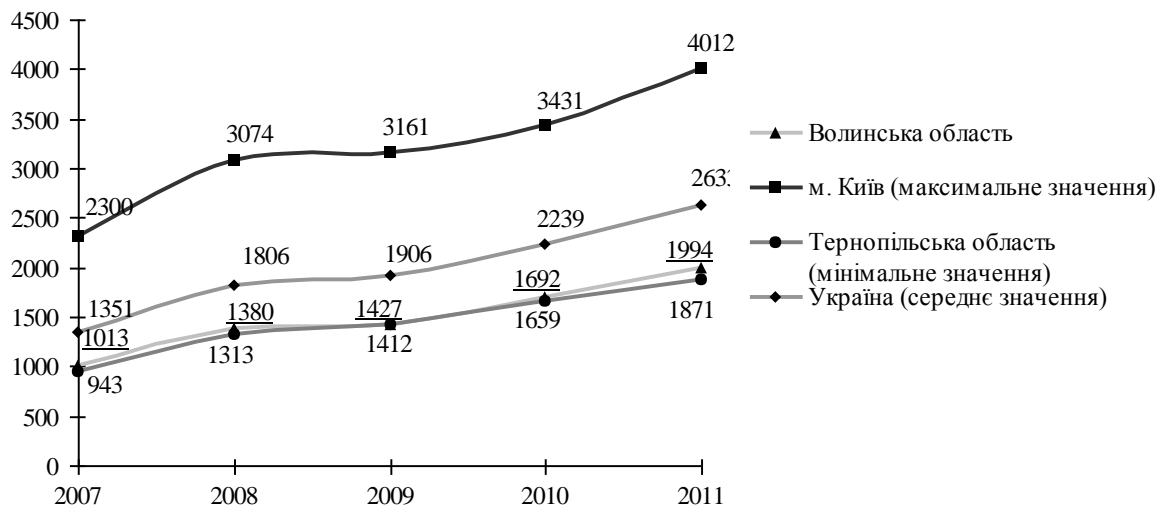

Рис. 1. Порівняння середньомісячної заробітної плати працюючого населення Волинської області з максимальним, мінімальним та середнім рівнями за 2007-2011 роки*
*Примітка. Побудовано автором на основі [3].

Отже, як видно з рисунка, середньомісячна заробітна плата працюючого населення Волинської області має критично низький рівень і наближена до найнижчого рівня середньомісячної заробітної плати у країні. Зростання середньомісячної заробітної плати відбуваються пропорційно, проте спостерігається значна різниця в порівнянні з максимальним значенням. Зважаючи на тенденцію зміни середньомісячної заробітної плати населення Волинської області та міста Києва за 2007-2011 роки, можна зробити висновок, що коефіцієнт випередження суттєво не змінювався. В 2007 році коефіцієнт становить 2,27 рази, а до 2011 року він дещо знизився і становив 2,01 рази. Заробітна плата працюючого населення Волинської області є на 7% вищою ніж в Тернопільській області, причому ця різниця за проаналізовані роки не змінювалася. Середнє значення заробітної плати загалом в Україні перевищує рівень заробітної плати населення Волинської області в середньому на 33%. Така диференціація в розподілі доходів спричиняє значні негативні наслідки, що проявляються у значному рівні трудової міграції, нестабільності й напруженості соціального середовища, регіонального ринку праці тощо. Тому для покращення ситуації в Волинській області слід забезпечити скорочення розриву у рівнях середньомісячної заробітної плати населення центральних і периферійних регіонів.

Вищевикладене підтверджується також тим, що за 2011 рік середньомісячна заробітна плата населення у Волинській області зросла на 272 грн., тобто на 15,8% в порівнянні з початком року, а по всій Україні вона зросла на 336 грн., що становить 14,63%, причому в м. Києві зміни відбулися значно помітніші, а саме – 1366 грн., що у відносному значенні становить збільшення на 39,56%. Такі зміни свідчать, що заробітна плата працюючого населення в м. Київ зростає швидшими темпами, ніж загалом по Україні. Частково це пояснюється аграрною спеціалізацією Волинської області, 75,7% загальної території якої займає сільська місцевість (як відомо рівень середньомісячної заробітної плати населення, зайнятого в аграрному секторі економіки традиційно нижчий, ніж в інших сферах), однак це не може слугувати єдиним виправданням низького рівня середньомісячної заробітної плати населення регіону в порівнянні з іншими регіонами України

Отже, проаналізувавши динаміку доходів населення Волинської області можна відмітити, що основними наслідками низького рівня доходів є:

- бідність значної частини населення, оскільки за даними 2011 року Волинська область разом з Херсонською, Кіровоградською та Сумською областями знаходиться за так званою «межею бідності» (за результатами аудита Рахункової палати України – рівень бідності перевищив значення 40% [13]);

- тривале збереження низького рівня трудових доходів населення, адже попри зростання заробітної плати в абсолютному вираженні, її купівельна здатність падає;
- глибоке соціальне розшарування, оскільки продовжує відбуватися процес перерозподілу доходів на користь більш забезпечених верств населення;
- низький рівень оплати праці працівників бюджетних установ. Це призводить до міграції висококваліфікованих фахівців;
- погіршення демографічної ситуації, яке виражається в старінні населення, збільшенні смертності та погіршенні здоров'я;
- недотримання соціальних гарантій у сфері праці;

З огляду на існування зазначених проблем в економіці регіону доцільним, на нашу думку, є внесення пропозицій, які б дозволили підвищити рівень доходів та рівень життя населення загалом. Важливим кроком має стати зростання особистих доходів саме сільського населення, завдяки інтенсифікації виробництва в особистих селянських господарствах та на підприємствах, позитивними наслідками чого повинно стати:

- 1) відновлення провідного місця заробітної плати у формуванні особистих доходів сільського населення;
- 2) зростання урожайності рослинницької продукції та продуктивності у тваринництві;
- 3) підвищення обсягів експорту сільськогосподарської продукції та продовольства;
- 4) доведення середньомісячної заробітної плати працівника сільського господарства до середнього рівня заробітної плати в інших галузях економіки області;
- 5) покращення демографічної ситуації у сільській місцевості.

Зважаючи на прикордонне розташування Волинської області, важливим є розширення експорту продукції внутрішнього виробника. У свою чергу це стане можливим за умов:

- 1) забезпечення конкурентоспроможності ціни регіональної продукції на світовому ринку;
- 2) зменшення розміру податків, що включаються в ціну;
- 3) суттєвого збільшення продуктивності праці, шляхом заміни існуючої техніки та технології на більш прогресивну, що можливе при технічному переозброєнні регіональних підприємств та комплексів.

Не менш важливими заходами для подолання негативних явищ, на нашу думку, є:

1. Активізації інвестиційно – інноваційних процесів.
2. Вдосконалення податкової політики в країні в цілому.
3. Виконання заходів по легалізації найманої праці за рахунок активізації роботи та посилення результативності відповідних робочих груп і комісій.
4. Підвищення мотивації праці та особистої зацікавленості працівників.
5. Забезпечення повної зайнятості як потужного інструмента зростання обсягів виробництва, скорочення прихованого та структурного безробіття.

Основним способом подолання бідності та скорочення безробіття є стимулювання самозайнятості населення. Саме тому уряду необхідно посприяти поліпшенню умов для підприємницької діяльності, оскільки саме доходи від підприємницької діяльності можуть покращити ситуацію та стати важливим джерелом підвищення добробуту населення Волинської області.

Висновки. Гіперінфляція, знецінення заробітної плати, пенсій, і навіть заощаджень громадян мало негативний вплив на стан економіки регіону. Наслідком цього стало зниження реальних доходів що відкинуло більше третини населення Волинської області за межу бідності. Проблема полягає а тому, що за межею бідності опинилися як безробітні громадяни, так і працююче населення.

Отже, з огляду на проведений аналіз можна сказати, що населення Волинської області потребує значного підвищення рівня життя, оскільки за досліджувані роки не спостерігалось суттєвого зростання доходів, а за допомогою аналізу через індекс зростання цін було виявлено, що заробітна плата залишається з кожним роком на тому ж

самому рівні. Результатом цього є низький рівень трудової мотивації населення, подальше зростання безробіття, соціально-економічне розшарування суспільства, тінізація економіки і певною мірою навіть погіршення демографічної ситуації, оскільки значна частина населення не спроможна забезпечити своїх дітей всім необхідним для повноцінної життєдіяльності й розвитку, а не лише виживання на межі зuboжіння.

Вивчення тенденцій зміни доходів населення підтверджує нагальну необхідність вжиття радикальних заходів, які дадуть змогу підвищити як доходи, так і рівень життя населення. На нашу думку першочерговими повинні стати заходи щодо зміни як політики держави у даній сфері, так і мотиваційних настанов самого населення. Тільки після підвищення економічного добробуту регіонів та країни в цілому суспільство може очікувати підвищення рівня якості життя населення. Тому, політика держави у цій сфері повинна бути спрямована на подальший розвиток економіки, адже лише за рахунок підвищення обсягів виробництва та внутрішнього споживання, можна досягти зростання добробуту усіх груп населення відповідно до міжнародних стандартів.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Головного управління статистики у Волинській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/>
2. Статистика: Навч.-метод. посіб. для самостійного вивч. дисц. / За заг. Ред. А.М. Єріної, Р.М. Моторина, – К.: КНЕУ, 2002. – 448 с.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Волинь-2011. Статистичний щорічник. Головне управління статистики у Волинській області. – Луцьк, 2012. – 560 с.
5. Качан Є.П. Економіка праці та соціально-трудова відносина: Навч.-метод. Посібник / За заг. ред. проф. Є. П. Качана– Тернопіль: ТДЕУ, 2006. – 373 с.
6. Гриньова В.М. Економіка праці та соціально-трудова відносина: Навч. посіб. Рекомендовано МОН / В.М. Гриньова, Г.Ю. Шульга. – К.: Знання, 2010. – 310 с.
7. Панчишин С. Доходи та заощадження в перехідній економіці України / За ред. С.Панчишина та М. Савлука. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 406 с.
8. Огаян Г.А, Політична економія: Навч. посіб. / Г. А. Огаян, В. О. Паламарчук, А. П. Румянцев та ін.; За заг. ред. Г. А. Огаяна. – К. : МАУП, 2003. – 520 с
9. Хикс Дж.Р. Стоимость и капитал : пер.с англ./ Общ. ред. и вступ. ст. Р.М. Єнтова. – М. : 138 Издательская группа “Прогресс”, 1993. – 293 с..
10. Статистичний збірник. Україна у цифрах / за ред. Осауленко О.Г. – К.: 2012. – 251с.
11. Махмудов Х.З. Проблеми бідності населення України та шляхи їх розв'язання / Х.З. Махмудов, О.А. Бурлака, О.П. Бурлака // Наукові праці ПДАА. – 2011. – Випуск 2 том 1. 157-163с.
12. Стеценко Т. О. Аналіз регіональної економіки: Навч. посібник./Т.О.Стеценко – К.: КНЕУ, 2012. — 116 с.
13. Рахункова палата України. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/index>